

"12.7. SELIM TULEE LUOKSENI" - menneiden elämien tarkastelua queer-näkökulmasta

Karoliina Sjö & Maarit Leskelä-Kärki

ABSTRAKTI

Tarkastelemme artikkelissamme menneiden elämien tutkimista queer-näkökulmasta. Lähestymme aihetta elämänkerronnan metodologisesta kehiksestä ja pohdimme aihetta aineistonamme olevissa päiväkirjoissa, almanakoissa ja kirjeissä. Pohdimme, miten queeria eli erilaisia normeja haastavaa elämää kerrotaan ja miten se näkyy tai ei näy käyttämässämme aineistoissa.

Käytämme esimerkkinä kemiöläisen kansakouluopettajan Nils Oskar Janssonin (1862–1927) päiväkirjoja ja almanakkoja sekä hänelle lähetyttyjä kirjeitä. Janssonin aineistot on arkistoitu pääasiassa Kemiössä sijaitsevaan Sagalundin museoon, jonka Jansson perusti vuonna 1900. Museo on säilyttänyt ja dokumentoinut Janssonin elämää perusteellisesti, mutta toisaalta Sagalund tai Janssonin elämä eivät ole laajalti tunnettuja. Janssonin elämää ei ole aiemmin kerrottu queerista näkökulmasta, vaikka kysymykset esimerkiksi mahdollisista homoseksuaalisista suhteista tulevat esille hänen elämänkerronnallisissa aineistoissaan. Kysymmekin artikkelissamme, mitä voimme päätellä menneisyyden dokumenteista ja miten sieltä löytyviä fragmentaarisia huomioita voi tulkita. Millaisia eettisiä seikkoja on otettava huomioon kerrottaessa menneistä elämästä?

Avainsanat: elämänkerronta; queer; etiikka; päiväkirjat; kirjeet; museot; Sagalund; Nils Oskar Jansson

ABSTRACT

This article deals with studying past lives from a queer perspective. Using the methodological perspective of life writing studies, we analyze historical diaries and letters. We discuss how historians can narrate past queer lives, lives that challenge norms, and how queer appears either as visible or invisible in our source materials.

As a case study, we use the diaries and correspondences of Nils Oskar Jansson (1862–1927), a teacher from the island of Kemiönsaari. The archival materials of Jansson are kept in the museum of Sagalund at Kemiö, which Jansson himself established as an outdoor museum in 1900. The museum has kept and documented the life of Jansson very thoroughly. However, neither the museum nor Jansson's life are well-known at present. Jansson's life has not been narrated from a queer perspective before, although questions concerning potential homosexuality are present in his materials. In our article we ask, what can we interpret from these historical, highly fragmented materials. What kind of ethical considerations are required when telling past (queer) lives?

Keywords: life writing; queer; ethics; diaries; letters; museums; Sagalund; Nils Oskar Jansson

Unohtuneita elämän jälkiä etsimässä

Vuonna 1885 Kemiöstä kotoisin oleva Nils Oskar Jansson (1862–1927) palasi kotisaarelleen käytyään Uudenkaarlepyyn opettajaseminaarin ja alkoi työskennellä opettajana paikallisen Vretan kylän kansakoulussa. Seminaarissa Jansson oli saanut vaikutteita muun muassa uusista, edistyksellisistä ajatuksista sekä vapaamielisestä kansanvalistuksesta ja

kasvatustyöstä, mikä näkyi hänen omassa opettajan työssään. Kemiön ensimmäinen kunnallinen kansakoulu oli saanut alkunsa vuonna 1873, ja koko kylälle merkittävä Vretan uusi kansakoulu valmistui vuonna 1882 eli muutama vuosi ennen Janssonin paluuta ja kansakoulunopettajaksi ryhtymistä.¹ Kiinnostus viljelyä, kasveja, puutarhaa, keräilyä – kasvien, kivien, hyönteisten, kirjojen, esineiden, kansanperinteen –, kotiseututyötä, historiaa ja museotoimintaa kohtaan saivat Janssonin perustamaan kansakoulun ympärille museoalueen, Sagalundin, ja samaan yhteyteen kasvitieteellisen puutarhan. Koulussa hän opetti muun muassa puutarhahoitoa, ja oppilaille oli alueella omat kasvi- ja kukkamaat, joita heidän tuli hoitaa.² (Esim. Lindroos 1988; Näse 2000; Kujala 2007; Sjöberg-Pietarinen 2014.)

Reilu sata vuotta myöhemmin, kesällä 2023, päädyimme Turun yliopiston Tarinoiden lehto -hankkeen³ tutkijoiden kesken tekemämme tutkimusmatkan yhteydessä kyseisen museoalueen pihalle. Oli aurinkoinen toukokuun päivä, ja ihastelimme vehreää alkukesän puutarhaa ja juuri puhjenneita kukkia, jotka levittäytyvät upeasti pitkin aluetta. Suuntasimme kulkumme alueella sijaitsevaan, vuonna 1911 rakennettuun Villa Sagalundiin, joka toimi kotina Nils Oskar Janssonille ja hänen kollegalleen ja entiselle omalle opettajalleen, myös kirjailijana tunnetulle Adèle Wemanille (1844–1936) heidän vanhuusvuosinaan (kummallakin oli oma asunto huvilan eri päädyissä). Museoalueen ja erityisesti kotimuseona toimivan huvilan kautta meille avautuivat menneisyyden eletyt elämät, Janssonin

ja Wemanin unohduksiin jääneet tarinat sekä ne pienet johtolankojen säikeet, jotka mahdollistivat uudet tutkimukselliset tulkinnot.

Nils Oskar Jansson ei koskaan avioitunut, eikä hänellä ollut lapsia. Hän omisti elämänsä opettamiselle, viljelylle, kasveille, kirjoille, kirjoittamiselle, museotoiminnalle ja erilaisten kokoelmien keräilylle. Hän oli aktiivinen yhteisönsä jäsen ja paikallisen nuorisoseuratoiminnan primus motor yhdessä Wemanin kanssa. Villa Sagalundissa hänen elämänsä esitetään työteliäänä, mutta jokseenkin askeettisena siinä, missä Adèle Wemanin koti näyttäytyy sosiaalisen verkoston tapahtumien keskipisteenä. (Esim. Näse 2000; Sjöberg-Pietarinen 2014.) Janssonin jäljellä oleva henkilöhistoriallinen aineisto kuitenkin paljastaa joitakin hänen elämänsä merkittäviä ihmissuhteita.

Artikkelissamme keskitymme tarkastelemaan näitä Nils Oskar Janssonin elämälle merkittäviä, unohtuneita ihmisten jälkiä. Pohdimme elettyjen elämien kulttuurihistoriallista tutkimusta queer-näkökulmasta erityisesti elämänkerron⁴ metodologisesta kehyksestä käsin. Aineistona käytämme Janssonin 1800-luvun lopulla kirjoittamia päiväkirjoja ja almanakkoja sekä muutamia hänelle lähetettyjä kirjeitä, jotka on päivätty vuosille 1892–1893.⁵ Päiväkirjoista ja almanakoista luemme sekä alkuperäiset että puhtaaksikirjoitetut versiot.⁶ Tässä artikkelissa käyttämiämme kirjeitä ei ole puolestaan puhtaaksikirjoitettu, joten niistä ovat käytössä alkuperäiset

1 Esim. 1960-luvulla Vretan koulu oli suurin ruotsinkielinen koulu, joten se on ollut alueellisesti monin tavoin merkittävä laitos. <https://www.skolhistoria.fi/vreta-skola-kimito/> [haettu 24.4.2024].
2 Nykyään kansakoulu on osa Sagalundin museoaluetta.
3 Artikkelit on osa Tarinoiden lehto -hanketta, joka käynnistyi Turun yliopistossa vuonna 2023. Hankkeessa tarkastelemme erityisesti ympäristöelämäkerran keinoin saaristolaiselämää, kotimuseon syntyä ja elettyjä elämiä. Ks. lisää hankkeesta <https://sites.utu.fi/tarinoidenlehto>.

4 Engl. *life writing*, ks. käsitteen suomennoksesta ja käytöstä tarkemmin esim. Leskelä-Kärki & Sjö 2022.
5 Aineistot ovat alun perin ruotsinkielisiä, käännökset aineistoja koskien kirjoittajien omia.
6 Suuri osa mm. Nils Oskar Janssonin päiväkirjoista ja almanakoista on puhtaaksikirjoitettu koneella. Aineistot on puhtaaksikirjoittanut Sagalundin museon vapaaehtoinen Clara-Maria Holmén 2000-luvun alussa. Puhtaaksikirjoitettavien aineistojen valikointia ovat mitä luultavimmin ohjanneet museon entiset johtajat ja työntekijät. Asia tulee tarkentumaan hankkeemme tutkimusprosessin myötä.

versiot. Tarkastelemme aineistoista löytyviä merkintöjä ja jälkiä erityisesti queer-historiallisen katseen ja queer-luennan avulla. Pohdimme, miten queeria eli erilaisia normeja haastavaa elämää kerrotaan ja millaisia eettisiä haasteita tähän sisältyy.

Tarkoituksenamme on tulevaisuudessa tehdä kokonaisvaltaista henkilöhistoriallista tutkimusta Sagalundin perustaja- ja vaikuttajajäsenistä, ja näin ollen ihmisen elämään ja toimintaan vaikuttavia tekijöitä on tutkittava mahdollisimman monipuolisesti. Tässä artikkelissa keskitymme erityisesti ihmissuhteisiin ja seksuaalisuuteen liittyviin kysymyksiin osana menneiden elämien kokonaiskuvaa.

Eletty elämä päiväkirjoissa ja kirjeissä queer-näkökulmasta

Kaikkiaan Sagalundin museoon Nils Oskar Janssonin ja Adèle Wemanin kuolemien jälkeen arkistoitu, Janssonia koskeva aineisto käsittää useita koteloita, jotka sisältävät runsaasti erityyppistä materiaalia kuten kirjeitä, muistelmia, muistiinpanoja, historiakirjoitusta, luetteloita, almanakkoja, päiväkirjoja, sanoma- ja aikakauslehtiä, valokuvia, puheita, ainekirjoituksia ja erilaisia asiakirjoja.⁷ Tämän artikkelin kannalta olemme valikoineet ja rajanneet aineiston elämäkerronnallisiin lähteisiin, joista voidaan tehdä tulkintoja ja päätelmiä ei-normatiivisista ihmissuhteista. Luemme aineistoa kulttuurihistorialle tyypillisen lähiluvun metodin keinoin ja teemme aineistolähtöistä sisällönanalyysiä, jossa ymmärrys ja tulkinta muokkaantuvat ja

7 Kokonaisuudessaan Janssonin ja Wemanin Sagalundissa sijaitsevat arkistot sisältävät monta hyllymetriä erityyppistä aineistoa. Joitakin aineistoja kuten valokuvia on myös digitoitu. Lisäksi erilaisia Janssonia ja Wemania koskevia arkistoaineistoja löytyy mm. SLS:n ja Åbo Akademin arkistokokoelmista. Aineiston kartoittaminen on osa tutkimushankkeemme tavoitteita. Tässä artikkelissa olemme kuitenkin halunneet keskittyä siihen, mitä voimme käyttämiemme aineistojen avulla sanoa käsittelemästämme aiheesta. Lisätietoja aineistosta ks. esim. Sjö & Leskelä-Kärki 2024 [tulossa].

tarkentuvat hermeneuttisen tiedon tuottamisen periaatteen mukaisesti tutkimusprosessin edetessä ja lähteitä analysoitaessa. (Ks. esim. Leskelä-Kärki 2006, 78–85; Pöysä 2015; Keravuori 2017, 124–125; Sjö 2023, 23–24.)

Lisäksi tarkastelemme aineistoa erityisesti queer-historiallisen, ”outouttavan”, katseen ja queer-luennan avulla. Kyseessä ovat näkökulma- ja lukevat, jotka haastavat ja purkavat esimerkiksi erilaisia seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä normeja. Samalla tarkastelun kohteena ovat myös erilaiset historialliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset valtarakenteet sekä vallitsevat ihanteet, käsitykset ja arvostukset, jotka ovat vaikuttaneet muun muassa seksuaalisuuteen ja haluun sekä niiden ilmaisemisen mahdollisuuksiin. Queer-luennan avulla on mahdollista tulkita aineistosta johtolankoja – ristiriitoja, fragmentteja, hiljaisuuksiakin – sekä menneisyydessä vallinneita rajoja ja niiden sisälle sopimattomia asioita.⁸ Käyttämämme termi queer toimii siis artikkelissamme metodisena työkaluna ja teoreettisena näkökulmana, jonka avulla lähestymme käyttämiämme historiallisia aineistoja.

Queer-historian näkökulmasta 1800-luvun ja 1900-luvun alun päiväkirjat tai kirjeet eivät ole välttämättä sellaista aineistoa, josta saisi eksplisiittisesti tietoa esimerkiksi homoseksuaalisista suhteista. Vuonna 1894 autonomisessa Suomessa tuli voimaan laki, joka kriminalisoi samaa sukupuolta olevien väliset seksuaaliset teot.⁹ Tämä asetti monenlaisia ehtoja oman itsen ja erilaisten suhteiden ilmaisulle. Toisaalta, kuten Sandra Hagman (2016, 57, 59) on oikeuspöytäkirjoihin pohjautuvassa homoseksuaalisuuden historiaa käsittelevässä tutkimuksessaan tuonut esiin, ei molemminpuoliseen ja tasa-arvoiseen suhteeseen perustuvaa miesten välistä halua pidetty

8 Ks. tarkemmin esim. Sedgwick 1993; Corber & Valocchi 2003; Hagman 2016, 12, 17–18; Taavetti 2018, 95–96 ja passim; Paqvalen 2021; Juvonen 2022.

9 Ks. lain juurista esim. Hagman 2016, 14–17; ks. myös esim. Juvonen 2022, 226–228.

välttämättä yleisesti ottaen rikoksena Suomessa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, vaikka rikosnimike maamme rikoslaisissa olikin olemassa. Sitä vastoin miesten välistä rakkautta saatettiin pitää jopa ylevänä, vaikkakin monin tavoin vaiettuna asiana.

On tärkeää huomioida, että homoseksuaalisuus identiteettirakenteena on suhteellisen uusi ilmiö, kuten esimerkiksi queer-tutkija Rita Paqvalén (2021, 13) kirjoittaa. Siksi esimerkiksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kohdalla homoseksuaalisten suhteiden sijasta on perusteltua käyttää termejä samansukupuolinen rakkaus tai samansukupuolinen halu. Näitä termejä käytämme myös tässä artikkelissa, ja ne sopivat osaksi aineiston queer-luentaa.

Tutkimuksessa on esitetty, että suhtautuminen esimerkiksi seksuaalisuuteen oli häilyvämpää ja liikkuvampaa 1900-luvun alussa kuin ehkä nykyään ajattelisimme. Esimerkiksi historioitsija Jan Löfström (1999, 17) on 1900-luvun alun agraarikulttuuriin ja maalaisyhteisöön liittyen esittänyt, että homoseksuaalisuuteen viittaavaa sanastoa oli ylipäättään hyvin niukasti, mikä voi kertoa omalta osaltaan asiaan suhtautumisesta tai esimerkiksi tietämättömyydestä. Toisaalta syynä voi olla esimerkiksi edellä mainittu identiteettirakenteen myöhäisempi syntyminen.

Tutkimuksessaan taiteilija Magnus Enckellistä ja tämän aiemmin vaietusta homoseksuaalisuudesta taidehistorioitsija Harri Kalha (2005, 61–62) viittaa 1900-luvun alun elettyyn, mutta vaiettuun kontekstiin, josta on tarjolla vain tiedon murusia. Tällainen on esimerkiksi seksologi Magnus Hirschfeldin tutkimus vuodelta 1914, jossa hän kuvaa muun muassa Helsingin vuosisadan taitteen ”homoelämää” lähteenään Adolf Wetterhoffin haastattelulausunto. Wetterhoff kertoi tietävänsä Helsingissä olevan noin kaksisataa aikuista sivistyneistöön kuuluvaa homoseksuaalia miestä.

Vaikka aineistot eivät kertoisi aiheesta suoraan, ne ovat kuitenkin monella tavalla ensiarvoisen tärkeitä historiallisia lähteitä. Menneisyyden päiväkirjojen ja kirjeiden lukijan on syytä ottaa huomioon, että ensinnäkin niiden kirjoittaminen on aina osaltaan performatiivista – niitä kirjoitetaan jollekin, päiväkirjojakin vähintään itselle, ja niiden kirjoittamista säätelevät ja ohjaavat erilaiset lajityypille ominaiset kirjalliset konventiot sekä kulttuuriset, sosiaaliset ja historialliset tekijät, käytännöt ja ehdot. Näin ollen kirjeiden ja päiväkirjojen tutkiminen osana laajempia konteksteja on ensiarvoista. Kirjeet ja päiväkirjat ovat yleensä myös hyvin fragmentaarisia, ja ne sisältävät runsaasti aukkoja.¹⁰

Toisaalta juuri päiväkirjat ja kirjeet ovat erityisen tärkeitä lähteitä, kun tutkitaan menneisyyden ihmisiä. Queer-luenta voi tällöin auttaa löytämään tukahdutettua halua. Ovathan kirjeet ja päiväkirjat olleet keskeisiä kirjoittamisen lajeja, joiden avulla on voitu muun muassa rakentaa, neuvotella ja ylläpitää niin minuutta kuin erilaisia suhteita. Lisäksi niissä on voitu käsitellä erilaisia tunteita ja niiden ilmaisuja, ilmentää ajatuksia ja kokemuksia sekä kirjata ympäröivää elämää muistiin. Ne ovat myös tunnearvoltaan tärkeitä materiaalisia esineitä, jotka ovat muistuttaneet toisesta ja etenkin kirjeiden osalta tarjonneet todisteita tämän fyysisestä läheisyydestä.¹¹ Omaelämäkerrallisuutta tutkinut Liz Stanley (1992, 214–235) onkin huomauttanut pioneeritutkimuksessaan *The Auto/biographical I*, miten tärkeää on ylipäättään löytää erilaisia tulkittamisen väyliä esimerkiksi ystävyysien, tai muiden ihmissuhteiden, historiaa tutkittaessa ja kirjoitettaessa.

10 Esim. Stanley 2004; Leskelä-Kärki 2006, 64–78; Lahtinen et al. 2011; Eiranen 2019; Sjö & Leskelä-Kärki 2020; Vuoksenranta 2021; Sjö 2023, 19–32.

11 Ks. tarkemmin päiväkirjoista ja kirjeistä menneisyyden lähteinä ja mm. materiaalisina, suhteita ylläpitävinä ja fyysistä läheisyyttä ilmentävinä todisteina esimerkiksi: Stanley 2004; Leskelä-Kärki 2006; Lahtinen et al. 2011; Eiranen 2019; Sjö & Leskelä-Kärki 2020; Vuoksenranta 2021; Kaartinen & Vuoksenranta 2023; Sjö 2023.

Elämäkerronnan metodologinen kehys

Elämäkerronta sopii erinomaisesti artikkelimme metodologiseksi viitekehukseksi sekä keskeiseksi käsitteeksi, sillä sen käyttö ponnistaa niin sanottujen tavallisten, sorrettujen ja marginaalissa olevien ihmisten elämien ja piiloon jääneiden kokemusten tutkimisen tärkeyden tiedostamisesta. Tähän kytkeytyvät myös esimerkiksi feministiset, sukupuoli- ja queer-historialliset näkökulmat. Näiden näkökulmien myötä tutkijat ovat kyseenalaistaneet esimerkiksi valtaa ja sitä, keiden historiaa kerrotaan ja kenen toimesta.

Historioitsija Barbara Caine (2019, 66) kirjoittaa, kuinka termi *life writing* eli *elämäkerronta* harvoin määritellään kovin selkeästi. Tiukka määritelmä olisikin Cainen mukaan sopimaton, sillä juuri käsitteen laajuus tekee siitä houkuttelevan ja hyödyllisen. Vaikka elämäkerronta liitetään usein luovaan kirjoittamiseen ja kirjallisuudentutkimukseen, termi on osoittautunut houkuttelevaksi myös monille historioitsijoille sen joustavuuden vuoksi. Toisaalta käsitettä ja siihen liittyvää metodologiaa ei ole käytetty historian tutkimuksen parissa vielä kovin runsaasti.

Elämäkerronta käsitteenä kattaa monenlaiset kirjoitukset, jotka kuvaavat tai tallentavat yksittäistä – ja samalla yleensä montaa muuta – elämää. Näitä ovat esimerkiksi juuri päiväkirjat, kirjeet ja almanakat mutta myös muistelmat, elämäkerrat, omaelämäkerrat ja matkakirjoitukset sekä ylipääntään kirjoitukset, jotka liittyvät itseymmärrykseen tai kuvailevat elämää, kokemuksia ja ajatuksia. Käsitettä voidaan soveltaa myös muihin kuin kirjallisiin lähteisiin kuten esineisiin ja valokuviin. Käsitteen käyttäminen ja soveltaminen tutkimuksessa on mahdollistanut niin ikään aikaisemmin julkaisemattomien ja vähemmän arvostusta saaneiden aineistojen käytön. (Esim. Caine 2019, 63, 66–67; myös. esim. Leskelä-Kärki & Sjö 2022, 54–55.)

Elämäkerrontatutkimuksen näkökulma tuo lisää erilaisia nyansseja siihen, miten menneistä elämistä kerrotaan. Historiallisten aineistojen lajityypit ja kerronnallisuuden huomioon ottava metodologia pystyy tuomaan esiin lähdekritiiksestä ja kontekstualisoiden sitä, millaisia aineistoja käytettävät lähteet ylipääntään ovat ja millaisia käytäntöjä niiden kirjoittamiseen liittyy. Erilaiset aineistot eivät kerro eletystä ja menneestä suoraan ja autenttisesti, vaan tulkitsijan on otettava huomioon niin historialliset kuin tekstuaaliset käytänteet. (Esim. Lahtinen et al. 2011; Sjö & Leskelä-Kärki 2020; Leskelä-Kärki & Sjö 2022.)

Kaikkiaan elämäkerronnan ja queer-historian näkökulmat tarjoavat mahdollisuuksia tutkia ja tulkita juuri niitä jälkiä – sanoja, tekoja ja haluja – joita erilaisissa omaelämäkerrallisissa aineistoissa on. Näitä koetamme seuraavassa lukea Nils Oskar Janssonin aineistojen äärellä, sellaisina kuin ne päiväkirjoissa, almanakoissa ja kirjeissä ovat esiin luettavissa: hiljaisuuksina, fragmentteina tai eri tavoin toteavina ja kertovina ilmaisuina, historian jälkinä.

Johtolankojen äärellä

Nils Oskar Jansson (vuodesta 1921 eteenpäin Jansson-Vretdal) syntyi 9.2.1862 ja kuoli 20.1.1927 Kemiössä, Kemiönsaarella Varsinais-Suomen saaristossa. Jansson tuli talonpoikaistaustaisesta perheestä, ja hänen vanhempansa olivat maanviljelijä Johan Andersson ja tämän puoliso Erika Lovisa Esaiedotter. Hän oli nuorin neljästä veljeksestä. (Sjöberg-Pietarinen 2014.)

Kemiö oli 1800-luvun lopulla aluetta, jossa väestö kasvoi voimakkaasti. Suurin osa väestöstä oli ruotsinkielistä, mutta myös suomenkielistä väestöä muutti alueelle työn perässä. Elinkeinoja harjoitettiin etenkin maanviljelyyn, kalastukseen, laivanvarustukseen ja puuteollisuuden parissa. Omavaraisuus

oli tärkeää, mutta myös kauppatavaraa oli saatavilla. (Esim. Lindroos 1988, 11–12.)

Nils Oskar Janssonin äiti opetti poikansa lukemaan, ja 10-vuotiaana hän aloitti koulunkäynnin Tjudan pedagogiossa. Vuonna 1875 hänestä tuli Adèle Wemanin oppilas 1873 perustetussa kansakoulussa. Jansson oli jo pienestä pitäen kiinnostunut muun muassa saduista, kansantarinoista, historiasta ja kasveista. Hän ihaili Carl von Linnéeta (1707–1778) ja kirjoitti tästä jo koululaisena aineita. Vanhemmiten hän kävi tämän kotiseudulla Ruotsissa Hammarbyssä ja otti tältä oppia omiin pedagogisiin ja kasvitieteellisiin toimiin ja päämääriin, joita toteutti Vretan kansakoulussa sekä koulun ympärille perustamallaan Sagalundin museoalueella. Hän myös keräsi koko elämänsä ajan Linnén kirjallisuutta, ja hänen laajaan kokoelmaansa kuului muun muassa monta ensipainosta. (Esim. Näse 2000; Kujala 2007; Sjöberg-Pietarinen 2014.)

Sagalundin ulkoilma- ja paikallismuseon Nils Oskar Jansson perusti vuonna 1900 (esim. Näse 2000, 19). Inspiraatiota ja vaikutteita hän oli hakenut Ruotsissa sijaitsevasta, Artur Hazeliuksen (1833–1901) vuonna 1891 perustamasta ulkoilmamuseosta Skansenista. Kaikkiaan ulkoilmamuseoissa ja niiden perustamisessa oli kyse ajassa laajemmin levinneestä ilmiöstä, joka esiintyi samoihin aikoihin aluksi pitkin Pohjois-Eurooppaa (ks. Rentzhog 2007). Lisäksi Jansson oli perustamassa Kemiön nuorisoseuraa¹² yhdessä Adèle Wemanin¹³ kanssa. Nuorisoseura oli niin ikään Suomen ensimmäisiä, ja se oli merkittävä toimija kylän koko hyvinvointia ja elävöityä ajatellen. (Lindroos 1988.) Kaikkiaan Jansson, Wemanin tapaan, oli

12 Eri nuorisoseurat yhdistyivät ja saivat vuonna 1896 nimen Kimito ungdomsförening.

13 Wemania koskevat aineistot ja hänen elämänsä ovat niin ikään erittäin tärkeitä tutkimuskohteita, mutta käsittelemme niitä toisissa artikkeleissa. (Ks. esim. Sjö & Leskelä-Kärki 2024, tulossa.)

merkittävä ja monin tavoin pioneerimainen toimija nuoriso-, sivistys- ja kulttuurityön saralla niin omassa kyläyhteisössään kuin laajemminkin etenkin Suomen ruotsinkielisillä alueilla.

Ollessamme ensimmäistä kertaa Sagalundin museoalueella sijaitsevassa Villa Sagalundissa eli Nils Oskar Janssonin ja Adèle Wemanin vuonna 1911 valmistuneessa asuinrakennuksessa törmäsimme Selim Söderströmin (1874–1894) nimeen.¹⁴ Museon puolelta meille kerrottiin, että hänellä saattoi olla erityinen paikka Janssonin elämässä ja sydämessä. Samalla saimme kuulla, että Janssonin päiväkirjoista voisi lukea asiasta mahdollisesti lisää. Kiinnostuimme oitis tästä mahdollisuudesta ja siitä, että Jansson oli ylipäätään kirjoittanut päiväkirjaa ja että se oli säilynyt. Toisaalta olimme paikassa, jossa opiskelua, sivistystä ja kirjallista elämää oli arvostettu ja vaalittu, kun Jansson ja Weman olivat siellä vaikuttaneet. Ei siis ollut mikään ihme, että kemiöläinen kansakoulunopettaja oli kirjannut elämänsä myös päiväkirjan muotoon.

Meitä jäi kiehtomaan Janssonin askeettinen, keräilyharrastusta ja ahkeraa työskentelyä peilaava koti – sekä Selimin nimi. Löytäisimmekö lisää tietoa heidän suhteestaan? Entä mitä voisimme päiväkirjojen tai mahdollisten jäljelle jääneiden kirjeiden perusteella sanoa tuosta suhteesta, tai Janssonin ja Söderströmin elämästä ylipäätään? Miksi jotkut henkilöt päätyvät muistettavaksi esimerkiksi säilyneiden kirjeiden ja päiväkirjojen avulla ja toisten elämistä ei jää jäljelle mitään? Miten tämä kaikki muodostuu osaksi

14 Alun perin meille esiteltiin mahdollinen Selim Söderströmin valokuva Janssonin asunnossa, mutta tutkimusprosessin edetessä kävi ilmi, että kyseinen kuva kuuluikin toiselle nuorukaiselle, Evert Furnelle. Tämä on mielenkiintoinen osa koko tutkimusprosessia ja tiedon muodostumisen mekanismeja, sillä ilman Söderströmin nimeä emme olisi välttämättä löytäneet muiden Söderströmiä koskevien materiaalien äärelle, joista kerromme lisää jäljempänä. Tässä kohtaa haluamme myös esittää suuret kiitokset Sagalundin museon henkilökunnalle, jolta olemme saaneet korvaamatonta apua tutkimusprosessimme kuluessa.

queeria elämänkerrontaa ja historiaa? Poistuimme Sagalundista monien kysymysten kera, käsissämme johtolankoja ja fragmenttien palasia.

Aloitimme tutkimusprosessin Janssonin päiväkirjoista ja almanakoista. Jansson kirjoitti elämästään ja ympäristöstään runsaasti, eri tyylikeinoin. Varsinaista päiväkirjaa ja almanakkamerkintöjä hän kirjoitti epäsäännöllisesti, mutta tällaisia dokumentteja löytyi useamman vuoden ajalta.

Janssonin tässä käyttämämme päiväkirjat ovat muodoltaan pääasiassa almanakkoja, joissa on runsaasti tilaa myös päiväkirjamaisille muistiinpanoille. Oikeammin sanottuna kyseessä on ”Annotations-Almanack”, kalenterin ja muistikirjan yhdistävä muoto. Muistiinpanoille on tällaisessa, yleensä kovakantisessa vihossa varattu sekä kokonaan tyhjiä että päivämäärillä varustettuja sivuja ja muistiinpanotilaa. Tällaiset kalenterin ja päiväkirjan hybridit ovat siitä mielenkiintoisia, että niissä yhdistyvät sekä kalenterin funktiot tulevaisuuden suunnitelmien merkitsijänä että päiväkirjan konventiot menneen, jo tapahtuneen selostuksena. Tällaisissa muodoissa eri aikatasot sekoittuvat vielä ilmeisemmin kuin niin sanotuissa perinteisissä päiväkirjoissa. Almanakoilla ja erityisesti tämän tyyppisillä muistikirjamaisilla almanakoilla onkin tärkeä rooli elämänkerronnan varhaisena muotona ja modernin päiväkirjan esiasteena (Smyth 2008; Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 13). Käytämme tästä eteenpäin selvyiden vuoksi näistä Janssonin vihoista käsitettä päiväkirja, sillä myös museon aineistoissa ja aineistoviitteissä puhutaan nimenomaan päiväkirjoista (*dagbok*) näihin aineistoihin viitattaessa.¹⁵

Päiväkirjoihinsa Jansson kirjasi esimerkiksi tapaamisia joidenkin entisten (lempi)oppilaidensa kanssa, sellaisten, joiden kanssa hän oli varsinaisten kouluvuosien jälkeenkin tekemisissä. Lisäksi hän kirjasi muun muassa

15 Kaikkiaan museon Nils Oskar Janssonia koskevista arkistoiduista aineistoista löytyy sekä tällaisia almanakkoja että ns. perinteisiä päiväkirjoja.

päivien tapahtumia, sään ja tekemiään matkoja. Monista matkoista hän piti erikseen varsinaista matkapäiväkirjaa. Merkinnot on tehty muste- ja lyijykynällä, ja ne on päivätty päiväkirjoille konventionaaliseen tyyliin. Käsiala päiväkirjoissa on yleisesti ottaen selkeää.

Yksi henkilö, jonka nimi toistuu Janssonin 1800-luvun lopun merkinnöissä, on hänen entinen oppilaansa Selim – tuo ensimmäiseltä museokäynniltämme tuttu nuorukainen. Nuo merkinnot kertovat samaan aikaan kovin niukasti, ja toisaalta niin paljon. Ne rakentavat muutamain, vähäeleisin sanoin jännitteen ja odotuksen: ”12.7.1893. Selim tulee luokseni Elmdalista ja viipyy 15. heinäkuuta asti.”¹⁶ Tällaisista suhteellisen harvoista ja niukkasanasista fragmenteista rakentuvat eletyn elämän mahdollisuudet tai elämiä koskevat mahdolliset tarinat. Ne kertovat jotakin niistä hetkistä, jotka ovat joskus tapahtuneet ja ovat onnistuneet tarttumaan kynän välityksellä edelleen paperille. Sellaisina ne ovat kantaneet meille tähän päivään asti, ja nyt me yritämme tehdä päätelmiä noista pienistä johtolangoista. Tämä kaikki ei ole millään tavalla yhdentekevää, sillä kyse on kokonaisista elämistä ja siitä, miten me noita elämiä tulkitsemme ja kerromme, tuomme tässä ajassa näkyviin. Tulkinnoissamme piilee valtava vastuu. Palatkaamme Janssonin päiväkirjamerkintöihin vielä tuonnempana.

Kirjeiden Selim

Sagalundin museon arkistoaineisto on pääosin järjestetty, mutta koska Nils Oskar Janssonin aineistoa ei ole tarkemmin luetteloitu – tai ainakaan museon arkistoluettelossa ei luettelointitietoja ole – ja koska laajamittaista tutkimusta aineistoista ei ole aiemmin tehty emme voineet olla varmoja,

16 ”Selim kommer från Elmdal till mig på besök och stannar här till 15 juli.” Nils Oskar Janssonin päiväkirja, Annotations-Almanack 1893, 12.7.1893, 114, NOJ arkisto, kotelo 41, Sagalundin museon arkistokokoelmat.

mitä kaikkea arkistolaatikoista lopulta löytyisi. Meillä ei siis ollut tietoa, olisiko Selim Söderströmin ja Nils Oskar Janssonin välisestä suhteesta jäänyt jäljelle heidän keskinäistä aineistoaan. Ehkä sitä olisi jopa tuhottu sen arkaluontoisuuden vuoksi – tästä emme voineet olla varmoja. Arkistotyön edetessä kirjeitä kuitenkin löytyi.

Museon arkistokokoelmissa olevaan Arne Appelgrenin¹⁷ arkistokotelo on arkistoitu Sagalundin museota sekä Janssonia ja Wemania koskevaa aineistoa. Sieltä löytyi tutkimusprosessin edetessä muutamia Selim Söderströmin lähettämiä kirjeitä. Ne tuovat meille tutkijoille esiin myös Söderströmin kirjoittajaminän, jolloin tulkintamme eivät jää pelkästään Janssonin kirjoitettujen ajatusten ja äänen varaan.

Selimin Nils Oskarille, tai kuten hän nimittää Oskarille¹⁸ lähettämiä kirjeitä on museon arkistossa kaikkiaan kahdeksan kappaletta. Nils Oskarin lähettämiä kirjeitä Selimille ei puolestaan ole säilynyt, tai niistä ei ole ainakaan tietoa. Pääasiassa Selimin lähettämät kirjeet on päivätty vuosille 1892–1893, ja ajallisesti ne sijoittuvat etenkin syys- ja kevätkuukausiin. Selim on kirjoittanut ja lähettänyt kirjeet Uudenkaarlepyyn opettajaseminaarista, jossa hän tuolloin opiskeli. Kirjeiden sävy ja sisältö on suurimaksi osaksi kohteliaista, asiallista ja selostavaa eli kirjeiden kirjoittamista ohjaavien ja kirjoittamiseen liittyvien konventioiden mukaista. Etenkin kirjeiden alkupäässä kohteliaisuus ja asiallisuus tulevat selkeämmin ilmi, toisaalta esimerkiksi läsnäolo ja hetkellisyys ovat käsin kosketeltavia: ”Sinun täytyy odottaa nyt pieni hetki, kerron lisää myöhemmin. Nyt olen ollut luisteluradalla, siellä oli aika mukavaa.”¹⁹

17 Arne Appelgren toimi Sagalundin museon ensimmäisenä ammatillisena hoitajana Janssonin kuoleman jälkeen. Hänen jatkajakseen tuli Irja Sahlberg.

18 Siirrymme tässä kohtaa puhuttelemaan Selim Söderströmiä ja Nils Oskar Janssonia etunimillä heidän omien kirje- ja päiväkirjamerkintöjensä mukaisesti.

19 ”Du får vänta nu en liten stund jag skall berätta vidare sedan. Nu har jag varit på skrinbanan, där var ganska treffigt.” Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 18.

Kirjeet on kirjoitettu mustekynällä ruutupaperille, ja niissä näkyvät himmeästi taitosjäljet. Käsiä on selkeää, joitakin yliviivauksia, korjauksia ja lisäyksiä on tehty, mutta pääasiassa kirjeet ovat materiaalisesti ja kirjallisesti laadukkaita tutkimuskäyttöä ajatellen. Pituudeltaan kirjeet ovat yleensä 4 sivua (n. A4 kokoa). Kirjeet on päivätty kirjekonventioiden mukaisesti, ja päiväyksen yhteyteen on usein kirjoitettu, missä kirje on kirjoitettu tai mikäli kirjeen ajankohta on sijoittunut johonkin kirjoittajan katsomaan merkittävään ajankohtaan kuten palmusunnuntaihin tai Martti Lutherin syntymäpäivään (siltoin oppilaat saivat vapaata seminaarista).²⁰ Kirjeet alkavat niin ikään konventionaalisesti vastaanottajan puhuttelulla, mutta kiinnostavasti tämän merkittävyyttä on painotettu huutomerkkein. Kirjeet alkavatkin aina, jokaisen kirjeen kohdalla joko ”Oskar!” tai ”Oskar!!”. Kirjeet loppuvat allekirjoitukseen ”Selim”. Kirjetutkijalle pienetkin vihjeet ovat tärkeitä, ja juuri esimerkiksi kirjeissä olevat puhuttelut ovat tärkeitä, kun pyrimme tulkitsemaan kirjekumppaneiden välistä suhdetta (Leskelä-Kärki 2011, 247–248).

Tuttavallinen, hyvin henkilökohtaiseltakin vaikuttava, suora puhuttelu Selimin kirjeissä voi viitata esimerkiksi konkreettisesti kahdenkeskisyyden luovaan intiimiin tunnelmaan (Leskelä-Kärki 2011, 248). Lisäksi se luo ja vahvistaa kuvaa kahden henkilön tasavertaisesta suhteesta, mikä onkin tärkeä huomioida Nils Oskarin ja Selimin välistä suhdetta tarkastellessa. 1800-luvun loppu oli Suomessa aikaa, jolloin esimerkiksi aiemmat säätyraajat alkoivat rikkoutua ja madaltua, ja näin ollen yhteiskunta alkoi tässä mielessä hiljalleen tasa-arvoistua. Yksilön sosiaalista ja yhteiskunnallista asemaa alkoivat määritellä yhä enenevässä määrin syntyperän sijasta ennemminkin esimerkiksi kirjasivistykseen, meriitteihin, varallisuuteen

joulukuuta 1892, Arne Appelgrenin arkistokotelo, Sagalundin museon arkistokokoelmat.

20 Ks. kirjeet Selimiltä Nils Oskarille, 10. marraskuuta 1892 ja palmusunnuntai 1893.

ja käytöstapoihin liittyvät asiat. (Wirilander 1974, 395–398; Häggman 1994, 126–128.)

Muutos näkyi myös laajemmin yhteiskunnan eri kentillä. Niin ikään Selimin parhaillaan käymä opettajaseminaari saattoi toimia sosiaalista asemaa ja suhteita tasa-arvoistavana laitoksena. Näin ollen Nils Oskarin ja Selimin kohdalla entinen opettaja-oppilas-suhde muuttui tasapaisemmäksi heidän keskinäisessä vuorovaikutuksessaan ja oli myös sosiaalisesti tasaveroisempi.²¹ Toki Nils Oskarilla ja Selimillä oli ikäeroa 12 vuoden verran, mikä saattaa kyseenalaistaa omalta osaltaan tasavertaisen suhteen käsityksen. Toisaalta, kuten esimerkiksi Hagman (2016, 41–42) tuo esiin, eivät aikalaiset nähneet ikäeroa välttämättä ongelmallisena miesten välisiä suhteita ja niiden laatua punnitessa.

Ylipäätään Nils Oskarin rooli Vretan kylän ja koko Kemiön kehittävänä voimana selittyy osittain näillä yhteiskunnallisilla muutoksilla ja ajassa vallitsevilla käsityksillä, joiden myötä esimerkiksi kansanopetus alkoi saada jalansijaa. Nils Oskar ymmärsi selvästi kirja- ja kansansivistyksen tarjoamat mahdollisuudet vaikuttaa paikallisyhteisössä ja myös laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. (Sjöberg-Pietarinen 2014.) Erilaisten ammatillisten ja ystävyyssuhteiden sekä verkostojen luominen oppilaiden kuten Selimin kanssa oli mahdollisesti osa tätä pyrkimystä.

Kirjeissä kerrottua ja kirjeiden kerrontaa

Ensimmäisessä kirjeessä, joka Appelgrenin arkistokotelosta löytyy ja joka on päivätty marraskuulle ilmeisesti vuodelle 1892²² Selim kertoo aluksi,

21 Tällaisesta opettaja-oppilas-suhteen tasa-arvoistumisesta ja esiintymisestä kirjeissä ks. myös esim. Vuoksenranta 2021, 33–34.

22 Vuosiluku puuttuu ensimmäisestä ja toisesta kirjeestä. Kolmas kirje on puolestaan päivätty lokakuulle 1892, jolloin voimme päätellä, että vuosiluvuttomat kirjeet ovat niin ikään kyseiseltä vuodelta.

kuinka oli jo alkanut odottaa Nils Oskarin kirjettä ja kuinka mukavalta sitten tuntui, kun kirje vihdoinkin saapui.²³ Tällainen kirjeen odottamista kommentoiva teksti saattoi liittyä omalta osaltaan olemassa oleviin kirjekonventioihin. Kirjeiden kirjoittajien välillä vallitsi nimittäin yleensä niin sanottu kirjesopimus, jonka mukaisesti kirjoittajilla oli ainakin jonkin tasoinen yhteisymmärrys esimerkiksi rytmistä eli kirjoitustiheydestä ja tekstien pituudesta. Kirjeiden pituudet saattoivat toki todellisuudessa vaihdella paljonkin, myös osapuolesta riippuen.²⁴

Seuraavaksi Selim jatkaa toteamalla, kuinka toisinaan hänestä tuntuu yksinäiseltä varsinkin silloin, kun hän muistelee monia mukavia hetkiä, joita on viettänyt Vretassa. Aika voisi käydä pitkäksi, hän kirjoittaa, mutta työt opiskelujen parissa pitävät kiireisenä ja aika kuluu nopeasti, kunhan vain on terveystään.²⁵ Selim kertoo kirjeissään käyvänsä kävelyillä päivittäin, ja tällä tavoin hoitavansa muun muassa terveystään.²⁶ Kävelyillä käyminen olikin yksi tyypillinen ajan terveydenhoidon keino (Kaartinen 2019, 33–35; myös Sjö 2023, 212–222).

Kaikkiaan Selimin kirjoittamista kirjeistä kuultaa läpi ennen kaikkea kohteliaisuus, joka ohjasi kirjetraditiossa monella tavalla osapuolten ilmaisua. Yleisesti ottaen arkaluontoisista asioista suoraan kirjoittamista saatettiin välttää varsinkin, jos kyseessä oli ajassa kielletyt tai epäsoveliaat asiat ja ilmaisut tai sensuuri. Pelkona mahdollisesti oli, että kirjeet voisivat joutua väriin käsiin. (Esim. Vuoksenranta 2021, 25.) Tämä voi olla yksi tulkinnallisesti mahdollinen näkökulma myös Selimin kirjeissä, joissa sävy ja sisältö pysyttelevät pääosin asiapitoisella ja neutraalilla tasolla, vaikka myös (konventionaalista) tunteenilmaisua kirjeistä löytyy. Toisaalta emme

23 Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 1. marraskuuta (1892).

24 Ks. esim. Lyons 2010, 178; 2016, 234–236; Keravuori 2017, 121–123; Eiranen 2019, 36, 197; Vuoksenranta 2021, 27.

25 Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 1. marraskuuta (1892).

26 Esim. kirje Selimiltä Nils Oskarille, 27. elokuuta 1893.

voi tietää, oliko kirjeitä todellisuudessa enemmän kuin mitä arkistossa on säilynyt ja onko niitä tarkoituksella tuhottu esimerkiksi juuri niiden arkaluontoisuuden vuoksi.

Kirjeissään Selim kertoo Nils Oskarille elämästään ja opiskeluistaan opettajaseminaarissa Pohjanmaalla Uudenkaarlepyyn miesseminaarissa eli niin ikään Nils Oskarintalossa. Hän kirjoittaa säästä, joulujuhlista, pääsiäisestä, opettajistaan ja opiskelutovereistaan, talven mahdollistamista iloista kuten luistelusta ja kelkka-ajeluista, terveydentilastaan, kirjahuutokaupoista ja kirjoista ylipäätään. Kirjeiden perusteella miehet jakavat selkeästi monia yhteisiä kiinnostuksen kohteita, joita ovat opiskelu, opettaminen, sivistys, kirjoittaminen, lukeminen, kasvit ja eri tieteenalat. Kirjat, joita Selim luettelee, käsittelevät muun muassa luontoa ja kasvitieteitä. Kukista ja kasveista Selim kirjoittaa innostuneesti ja luettelee kukkaan puhjenneita lajeja: orvokkeja, puna-ailakkeja, rentukoita.²⁷

Nils Oskarille kukat ja kasvit olivat intohimon kohteita, ja hän keräsi ja istutti monia kasveja Sagalundin alueelle. Hän kirjoitti kasveista ja teki niitä koskevia merkintöjä vihkoonsa, ja suunnitteli Sagalundin kasvitieteellisestä puutarhasta laajempaa kokonaisuutta. (Ks. esim. Kujala 2007.) Voi kuvitella, että hän on kirjoittanut luonnosta, puutarhasta, kukista ja kasveista niin ikään kirjeissään, Selimin tavoin. Kun meillä on käytössämme vain toisen osapuolen kirjeet kirjeenvaihdosta, voimme kuitenkin päätellä jotain puuttuvistakin kirjeistä. Vihjeitä antavat esimerkiksi ilmaisut, jotka toteavat toisen osapuolen kysyneen tai kommentoineen jotakin edellisessä kirjeessä. Yleiset ja toistuvat puheenaiheet voivat niin ikään kertoa jotakin siitä, mistä kirjeiden välityksellä yleensäkin mahdollisesti keskustellaan. (Ks. esim. Stanley 2004; Lahtinen et al. 2011, 18–21.)

²⁷ Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 28. toukokuuta 1893.

Historioitsija Charlotta Wolff (2023, 89, 97) on 1700-luvun kirjeitä ja runoutta tutkiessaan todennut, että erityisesti luonto, terve maaseutu ja vehreät puutarhat liittyivät kirjallisina konventioina ajan pastoraali-idylliin ja -runouteen. Nämä retoriset keinot saattoivat rakentaa kirjeisiin erinäisiä kirjallisia piirteitä. Kasvit, kukat ja vehreä puutarha antavat tästä näkökulmasta ikään kuin raamit myös tunteiden kirjalliselle, retorille ilmaisulle. Tämä luo mielenkiintoisen asetelman niin ikään ympäristöelämäkerrallista (ks. esim. White 2020; Latva & Leskelä-Kärki 2022) näkökulmaa ajatellen: ihmiset ovat erottamaton osa ympäristöään, luontoa ja ekosysteemejä, joten kirjallinen tunteiden ilmaisu ja kerronta luonnon ja esimerkiksi kukkien keinoin saattaa rakentaa tavan ilmaista tunteita kuten intohimoa, halua tai rakkautta toista ihmistä kohtaan. Kukat ja ihmiset eivät ole erotettavissa, vaan niistä tulee ikään kuin samaa. Kukkia koskeva kieli voi näin ollen olla halun ja rakkauden kerrontaa.

Voimmekin ajatella, että tällaisella kielellä ja kerronnalla on voitu joissain tapauksissa kenties ilmaista joitakin sellaisia tunteita ja puolia itsestä, jotka muilla keinoilla eivät olisi olleet ajassa mahdollisia. Nils Oskarintalossa ja Selimin tapauksessa kyse on toki saattanut olla enemmän tai vähemmän kirjallisista keinoista ja konventioista, joilla on (tietoisesti tai tiedostamatta) rakennettu kerrontaa tiettyyn retoriikkaan ja konventioihin nojaten. Lisäksi Nils Oskarintalossa ja Selimin kukkiin, kasveihin ja puutarhoihin sekä erityisesti koulupuutarhoihin liittyvä kiinnostus ja pedagogiset ihanteet ovat myös nähtävissä osana ajan laajempia ilmiöitä (puutarhoihin liittyvästä historiasta ks. esim. Donner 2015). Kiinnostavaa myös on, kuinka Janssonin elämäkertakirjuri J. J. Huldénin (1962, 99) mukaan Janssonin Carl von Linnéen liittyvään ihailuun kytkeytyi myös romanttisia tunteita. Joka tapauksessa asetelma tarjoaa mahdollisen johtolangan tarkastella aineistoja myös queer-luennan avulla.

Keväällä 1893 Selim kirjoittaa, kuinka nyt oli enää vähän aikaa siihen, että he saisivat jälleen Nils Oskarin kanssa tavata toisensa.²⁸ Elokuulle 1893 päivätyt kirjeet, jotka sijoittuvat arkistosta löytyvien lähetettyjen kirjeiden loppupäähän, viimeisiksi, muodostuvat artikkelimme kannalta erityisen kiinnostaviksi. Kirjeiden sävy ja tyyli muuttuvat verrattuna edellisiin kirjeisiin. Nyt sanoista huokuvat yhä selkeämmin kirjoittajan henkilökohtaiset, vuolaat tunteet, ne ikään kuin puhkeavat kukkaan, tunkevat läpi aikojen ja kirjoitettujen rivien. Sanat ja kirjoitetut tunteet on suunnattu kirjeen vastaanottajalle, Oskarille. Selim muun muassa kirjoittaa, kuinka ”oli erittäin mukavaa kokea ne ihanat ja arvokkaat hetket, joita meillä oli yhdessä tänä kesänä”.²⁹ Voimmeko siis päätellä, että kesän aikana heidän välisessään suhteessa on tapahtunut muutos, lähentymistä? Kirjeet kertovat, että kesä on ollut monin tavoin merkittävä. Selim jatkaa harmittelemalla, että ei pysty luultavasti vastaamaan tarpeeksi usein ja riittävästi Nils Oskarin kirjeisiin, nyt kun kiireet taas koittavat, eikä ole rauhaa kirjoittaa. Tästä voimme päätellä, että Nils Oskar kirjoitti paljon ja usein, kenties myös pitkiä kirjeitä. Selim kuitenkin painottaa:

Mutta älä koskaan ajattele, että ystävyys välillämme loppuisi, sillä ilman sinua olisin yksin. Minulla ei ole ketään muuta, jota voisin kutsua ystäväkseni, ja minun täytyy kiittää sinua mitä suurimmin siitä, että otit minut seuraasi, sillä muuten elämän myrskyt olisivat helposti voineet pyyhkäistä minut pois. - - Vaikka olisimme kuinka kaukana toisistamme, en koskaan unohda sinua.³⁰

28 Kirje Selimiltä Nils Oskarille, palmusunnuntai 1893.

29 ”Det var riktigt trefligt, att få upplifva de kära nöjer vi haft tillsammans i sommar.” Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 24. elokuuta 1893.

30 ”Men icke behöfver du ändå aldrig tro att vänskapen mellan oss skall upphöra. Utom dig vore jag alena. Jag kan ingen anna funnit, som jag skulle kunna kalla min vän, och jag får tacka dig på det allra högsta, att jag blef upptagen i ditt umgänge, eljes har jag nog lätt kunnat blifva bortdrifven af lifvets stormar. - - Vi få vara huru långt från hvarandra, så glömmar jag dig aldrig.” Ibid.

Viimeisessä kirjeessä Selim jatkaa jälleen toteamalla, kuinka he ovat olleet paljon yhdessä kesällä, ”sinä ja minä”, ja kuinka nyt olo alkaa tuntua hieman raskaalta, mitä kauemmin kuluu aikaa siitä, kun hän on matkannut Kemiöstä Uuteenkaarlepyyhyn seminaariin. Selim kertoo, kuinka Nils Oskar on ainut, johon hän voi luottaa ja tukeutua. Sitten hän kertoo kävelyistään ja mainitsee, kuinka paljon opiskelijoita on seminaarissa ja kuinka moni heistä on Kemiöstä.³¹ Näihin sanoihin loppuu (ainakin arkistoitu) kirjeenvaihto, Selimin allekirjoitukseen.

Päiväkirjan johtolangat

Selimin kirjeet ovat tärkeitä johtolankoja hänen ja Nils Oskarin välistä suhdetta tarkasteltaessa. Tutkimuksellisesti ja esimerkiksi juuri henkilöhistoriallista tutkimusta tehdessä on kuitenkin erityisen antoisaa, että erilaisia lähdeyyppöjä pystyy yhdistelemään. Koska Nils Oskarin Selimille lähettämiä kirjeitä ei tiettävästi ole säilynyt, ovat hänen tekemänsä päiväkirjamerkinnot erityisen arvokkaita. Suhteessa kirjeisiin niiden välittämä informaatio täydentää kuvaa henkilöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja suhteen merkityksestä varsinkin, kun Nils Oskarin päiväkirjat jatkavat siitä, mihin Selimin kirjeet keskeytyvät – ja toisin päin.

Nils Oskarin päiväkirjasta löytyy useampi, joskin lyhyehkö muistiinpano, jotka käsittelevät Selimiä ja etenkin yhteistä kesää vuonna 1893, tuota samaista, jolloin myös Selimin kirjeiden mukaan he ovat viettäneet paljon aikaa yhdessä. Koska päiväkirjoja on suurelta osin puhtaaksikirjoitettu koneella, niistä pystyy tekemään suoraan sanahakuja. Selimin nimi tuottaa yhteensä 22 osumaa.³²

31 Kirje Selimiltä Nils Oskarille, 27. elokuuta 1893.

32 Yhdessä merkinnässä Selim on kirjoitettu muotoon Selin, joten se ei näy suoraan hakutuloksissa. Tässä artikkelissa olemme käyttäneet sekä puhtaaksikirjoitettuja että alkuperäisiä, materiaalisia päiväkirjoja.

14.6.1893 tekemässään merkinnässä Nils Oskar kertoo, kuinka Otto Granqvist (joka oli myös Nils Oskarint entinen oppilas ja jonka kirjeitä Nils Oskarille löytyy niin ikään Appelgrenin kotelosta) ja Selim tulivat vierailulle palattuaan Uudestakaarlepyystä 13. päivä.³³ Tämän jälkeen on useamman päivän kohdalla merkintä siitä, kuinka Selim on ollut Nils Oskarint luona tai kuinka he ovat olleet yhdessä jossakin retkellä tai matkalla tai kuinka Nils Oskar odottaa Selimiä saapuvaksi jonakin tiettyinä päivinä joksikin tietyksi määräajaksi.³⁴ Juhannusta on vietetty yhdessä, ja kesäkuun loppupuolella Selim on asunut Nils Oskarint luona yhdeksän päivän ajan. Nils Oskarint vanhemmat ovat käyneet tuolloin niin ikään heidän luonaan vierailulla, myös veljen luona on käyty yhdessä sekoittamassa maalia.³⁵

Heinäkuussa on ollut balettia Skålbölessä, ja lisäksi Nils Oskar kirjoittaa, kuinka sai ”Selimiltä lahjaksi pienen, vanhan tammikaapin”.³⁶ Selim yöpyy jälleen useampia öitä Nils Oskarint luona, moneen otteeseen. Esimerkiksi 31.7. päiväkirjasta löytyy merkintä: ”Selim jää elokuun 5. päivään asti.”³⁷ Elokuun 5. päivän kohdalla on puolestaan seuraavanlainen kirjoitus: ”Selim matkustaa kotiin. Taivas on synkkä ja pilvinen.”³⁸ Kaikkiaan kumppanukset ovat viettäneet päiväkirjasta löytyvien merkintöjen mukaisesti kesällä runsaasti ja intensiivisesti aikaa yhdessä, kaksin yhdessä muiden kanssa. Elokuussa, 16.8. päiväyksen kohdalla, on kuitenkin kesän viimeinen merkintä Selimiä koskien, ja siinä Nils Oskar kertoo Selimint olleen luonaan jäähyväisvierailulla ja matkustavan seuraavana päivänä muiden kanssa

33 Nils Oskar Janssonin päiväkirja, Annotations-Almanack 1893, 14.6.1893, 105, NOJ arkisto, kotelo 41, Sagalundin museon arkistokokoelmat.

34 NOJ päiväkirja kesäkuu 1893.

35 NOJ päiväkirja 23.6.1893, 24.6.1893, 26.6.1893, 108–109.

36 ”Jag erhåller af Selim ett litet gammalt skåp af ek såsom gofva.” NOJ päiväkirja 9.7.1893, 113.

37 ”Selim stannar till den 5:te Aug.” NOJ päiväkirja 31.7.1893, 120.

38 ”Selim reser hem. Mulet på obehörig Himmel.” NOJ päiväkirja 5.8.1893, 122.

höyrylaivalla Turkuun ja sieltä jälleen pohjoiseen päin.³⁹ Tähän loppuu miesten yhteinen kesä. Seuraava Selimistä kertova merkintä on joulukuulta, ja siinä Nils Oskar kertoo saaneensa kirjeellä tiedon, että Selim on joutunut keskeyttämään opintonsa sairauden vuoksi.⁴⁰

Pääasiassa tällaisten merkintöjen, tietojen ja fragmenttien varaan rakentuu kuvaus kahden ihmisen välisestä suhteesta, ja mitä ilmeisimmin intensiivisistä ja heille molemmille tärkeistä kesästä saarella. Sanat kertovat paljon, vaikka niitä on vähän. Toinen kysymys on se, miten tällaista aineistoa voimme tulkita.

Tulkintojen houkutukset, mahdollisuudet ja etiikka

Houkutus lukea historiallisia dokumentteja esimerkiksi tämän päivän sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien käsitysten ja merkitysten näkökulmista voi hämärtää niitä merkityksiä, joita seksuaalisuuteen on aiemmin liitetty. (Leskelä-Kärki 2006, 546–554; Hagman 2016, 7–8; Horak 2016, ks. myös Männistö-Funk 2019). Tällainen anakronismin vaara on tärkeää ottaa huomioon mitä tahansa historiantutkimusta tehdessä, myös elämänkerronnan ja menneistä, elettyistä elämästä kertomisen sekä queer-historian kentillä. Historioitsijoina meitä ohjaa ennen kaikkea eettis-moraalinen velvoite tehdä kunniaa ja oikeutta menneisyyden ihmisille. (Esim. Kalela 2000; Leskelä-Kärki 2006, 631–639; 2017, erit. 213–233; Sjö 2023, 44–51.) Erityisesti henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa keskustelut etiikasta ja tutkijan positiosta suhteessa tutkittavaan ovat olleet 1990-luvulta lähtien vilkkaita.⁴¹ Se millaisia käsitteitä ja näkökulmia menneisyyden ihmisiin ja

39 NOJ päiväkirja 16.8.1893, 126.

40 NOJ päiväkirja 4.12.1893, 162.

41 Ks. esim. Hinkkanen 1995; Sulkunen 1995 ja 1999; Ulvros 2001. Tätä keskustelua on Suomessa käynyt läpi esimerkiksi Tuomaala 2005 ja Leskelä-Kärki 2006, 546–554; 2017, 234–244.

heidän elämiensä tutkimiseen käytämme, ei ole lainkaan yhdentekevää. Tavoitteenamme on saada mahdollisimman hyvä, totuudenmukainen ja kattava käsitys menneestä, yrittää kuvitella historian tavoittamattomiin jääneitä asioita, muodostaa ajankuvaa – tai ajankuvitelmaa – niillä tiedoilla ja taidoilla, joita meillä historioitsijoina on.

Toisaalta, tutkijat ja tässä erityisesti historioitsijat operoivat joka tapauksessa tutkimuksessa ja tiedon tuotannossa pääosin tämän päivän käsitteistöillä ja sanoilla. Kielemme, ymmärryksemme ja mahdollisuutemme esittää kysymyksiä menneelle ovat siis kaikesta huolimatta sidottuja siihen spatiaalitemporaaliseen todellisuuteen, jossa elämme, jossa teemme tutkimusta ja jossa kirjoitamme sekä tuotamme tietoa. Tästä huolimatta kysymykset esimerkiksi juuri anakronismista ovat oleellisia queer-historian parissa kuten historiantutkimuksessa ylipäätään (esim. Taavetti 2018).

On selvää, että historioitsija on osa sitä aikaa, jossa hän tutkimustaan tekee ja että katsettamme menneisyyteen ohjaavat pitkälti myös tässä ajassa esillä olevat kysymykset. Historioitsijan ammattitaitoon kuuluu pyrkimys katsoa aineistoa aikansa kontekstissa, ja mitä paremmin tunnemme muun muassa aikakauden puhutavan ja käsitteistön, sen herkemmin voimme kuunnella ja lukea myös rivien välejä. Toisaalta muun muassa edellä mainitut syyt ovat yhteydessä siihen, miksi aineistoilta ei ole aikaisemmin välttämättä osattu tai pystytty kysymään sellaisia kysymyksiä, joita tänä päivänä menneisyydeltä ja menneisyyttä koskevilta aineistoilta voidaan kysyä. Voimme myös ajatella, että juuri ne kysymykset, joita aiemmin on puolestaan rohjettu ja osattu kysyä, ovat johdattaneet tutkimusta ja erilaisia tutkimuskenttiä eteenpäin. Esimerkiksi aiemmin tehty työ nais- ja sukupuolihistorian alalla on omalta, tärkeältä osaltaan raivannut tietä ja avannut ovia seuraaville sukupolville – myös queer-historian tutkimukselle. Kaikkiaan keskustelut esimerkiksi tiedon tuottamisen prosesseista, etiikasta, anakronismista, toisten elämien tutkimisesta ja queer-historiasta

käyvät tällä hetkellä vilkkaina.⁴²

Mitä sitten voimme ajatella Nils Oskarin ja Selimin yli sadan vuoden takaisesta suhteesta, jonka pystymme muutamista aineistofragmenteista kaivamaan esiin? Onko näiden menneiden elämien tarkastelu queer-näkökulmasta jotenkin keinotekoista, päälle liimattua, anakronistista? Vai voisiko ajatella, että nyt meillä on käytössämme tässä ajassa tärkeitä työkaluja ja ajallista etäisyyttä sekä mahdollisuuksia kysyä ja tuoda esiin erilaisia, hetero- ja sukupuolinormatiivisten käsitysten ja merkitysten yli kurottavia asioita? Kaikista normeista, käsityksistä, merkityksistä, säädöksistä ja laeista huolimatta menneisyys, kaikkina aikoina, on koostunut monenlaisista todellisuuksista ja monenlaisista elämistä. On tärkeää pystyä ehdottamaan esimerkiksi tutkimuksen keinoin, minkälaiset elämät ovat olleet tai voineet olla mahdollisia, monine ehtoineen ja rajoituksineenkin. Tämän ei tarvitse tarkoittaa päälle liimattua, jollakin tavoin kahlitsevaa tai muuttumatonta kategorisointia, vaan tiedon lisäämistä ja laajentamista (esim. Aalto et al. 2014).

Toisaalta on myös otettava huomioon, että esimerkiksi tässä artikkelissa lähteinämme toimivat aineistot ovat fragmentteja, osittaisia jälkiä menneestä, ja ne kertovat näin ollen vain osittain historiasta – vaikkakin erittäin tärkeällä, koskettavallakin tavalla. Lisäksi kyseessä on meidän tekemämme tulkinnat elämien ja historian kulusta näiden fragmenttien pohjalta, vaikka toki tarkastelemme aineistoja osana muita lähdetyypppejä ja tutkimuskirjallisuutta. Tämä onkin tyypillistä elämänkerronnan metodologialle, ja esimerkiksi henkilöhistoriallisen tutkimuksen tekijä joutuu usein operoimaan osittaisilla, hajanaisilla aineistoilla.

42 Ks. keskusteluista historiantutkimuksen piirissä esim. Juvonen 2021; 2022; Peake & Hilpinen 2022; Leskelä-Kärki 2022.

Niin ikään historioitsija Riikka Taavetti (2018) kirjoittaa, kuinka queer näyttäytyy historiassa nimenomaan hetkinä, välähdyksinä, fragmentteina. Emme voi koskaan saavuttaa menneestä täyttä, kaiken kattavaa ymmärrystä, ja erityisesti queeria tarkastellessamme tämä näkökulma painottuu. Taavetti kirjoittaa, kuinka queer käsitteenä ja ilmiönä onkin hyvä historian-tutkimuksen väline, etenkin silloin, kun käsitellään jotakin hetkellisesti, välähdyksenomaisesti esiin nousevaa, jotakin, jota on vaikea hahmottaa. Taavetti peräänkuuluttaa tarvetta tarkastella queerin paikallista ja ajallista rakentumista niin käsitteellisellä kuin historiallisella tasolla.

Queer-teoreetikko Eve Kosofsky Sedgwickin (1993, 48) mukaan queer voi puolestaan pitää sisällään runsaan määrän kaikenlaisia vastustuksen, normien murtamisen ja poikkeavuuden muotoja, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä henkilön seksuaalisen suuntautumisen kanssa. Tämä ei kuitenkaan aseta Sedgwickin mukaan kyseenlaiseksi samansukupuolista halua tai rakkautta queerin ytimenä. Pohjimmiltaan queerissä on kyse kuitenkin juuri seksuaalisuuden tai sukupuolen erilaisista ei-normatiivisista muodoista ja teoista, jotka rakentuvat ja näyttäytyvät erilaisina hetkinä, aukkoina, fragmentteina – historian ja tiedon murusina.

Fragmentit ovat siis tärkeitä tiedon tuottamisen mahdollistajia, toisinaan ainoita johtolankoja menneestä, mutta samalla niiden käyttöä koskevat erinäiset ehdot. Lähdekritiikki, joka on yksi historioitsijan perusmetodeista, on erittäin tärkeää esimerkiksi silloin, kun tutkimuksessa käytetään henkilökohtaisia dokumentteja, joiden kirjoittamista ovat säädelleet eri aikoina erilaiset konventiot ja reunaehdot. Kirjeet ja päiväkirjat ovat kirjoitusmuotoina sidottuja aikaansa, ja mitä paremmin tunnemme ajan kirjoittamisen tapoja ja käytänteitä sekä muuta saman tyyppistä aineistoa, sen syvällisemmin kykenemme kontekstoimaan aineistoa. Tutkijan oma reflektointi ja läpinäkyvyys aineistojen ja tutkimuksen äärellä muodostuvat oleellisiksi. Tähän liittyy oleellisesti esimerkiksi sen esiin tuominen, mistä

näkökulmasta ja millä keinoilla mennyttä elämää tarkastelee. (Ks. esim. Leskelä-Kärki 2006; Lahtinen et al. 2011; Sjö & Leskelä-Kärki 2020.)

Millä perusteella sitten olemme tutkijoina oikeutettuja ylipäättään tutkimaan menneitä elämiä, saati lukemaan ja käyttämään aineistona lähtökohdaisesti yksityisiksi ja henkilökohtaisiksi ajateltuja dokumentteja kuten kirjeitä ja päiväkirjoja? Erääksi tärkeäksi tekijäksi tutkimuksessa on usein katsottu aineistojen säilyttämiseen liittyvät seikat. Mikäli henkilöt ovat itse säilyttäneet tai pystyneet vaikuttamaan aineistojen tallentamiseen ja säilyttämiseen liittyviin tekijöihin, implikoi tämä mitä todennäköisimmin sitä, että he ovat halunneet jättää aineistonsa myöhempää lukemista ja käyttöä varten. Toisinaan meillä ei ole käytössämme minkäänlaisia jälkiä tai näyttöä siitä, ovatko henkilöt, joiden aineistoa tutkimme, halunneet itse säilyttää dokumentit vai eivät ja ovatko esimerkiksi jälkipolvet tehneet päätöksiä säilyttämisen suhteen. Aina aineistoja ei myöskään säilytetä tai pystytä säilyttämään, vaikka henkilöt sitä itse toivoisivat. Toisaalta tarve tuottaa monipuolista kuvaa ja tietoa menneestä sekä eletyistä elämistä ohjaa eettis-moraalista oikeutusta tutkia menneitä elämiä ja jäljelle jääneitä todisteita.⁴³

Nils Oskar Janssonin ja Selim Söderströmin kohdalla voimme ajatella, että säilyneiden aineistojen osalta Nils Oskar on ollut luultavasti tietoinen siitä, että hänen kirjalliset materiaalinsa säilyvät jälkipolville, olihan hän jo elinaikanaan merkittävä tekijä museo- ja sivistyskentillä. Kirjeillä ja päiväkirjoilla on mahdollisesti ollut hänelle tunnearvoa. Hän myös otti tietoisesti osaa ajalle tyypilliseen ilmiöön, jossa paikallista historiaa talletettiin muistiin. Tämä on saattanut vaikuttaa siihen, millaisista asioista ja miten hän on esimerkiksi päiväkirjojihinsa kirjoittanut. Kuten kirjeiden

43 Ks. Stanley 2004; Leskelä-Kärki 2006, 57–64; Lahtinen et al. 2011; Keravuori 2017, 128–130; Vainio-Korhonen 2017; Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 35–38; Sjö 2023, 44–51.

kohdalla, emme voi myöskään päiväkirjoja koskien tietää, onko hän tai muut henkilöt tuhonneet jotain niihin liittyvää aineistoa. Selimin osalta meillä ei puolestaan ole mitään merkkiä siitä, että hän olisi halunnut kirjeidensä säilyvän.

On tärkeää, että erilaisten aineistojen, metodien, tulkintojen ja näkökulmien mahdollisuudet ovat laveat, ja että pystymme ottamaan huomioon erilaisia, perusteltuja mahdollisuuksia historian kululle. Tutkimustiedon onkin monipuolistettava käsityksiämme historiasta. Jokainen aika tuottaa uusia mahdollisuuksia ja näkökulmia kysyä menneisyyden aineistoilta uudenlaisia kysymyksiä sekä tehdä uudenlaisia tulkintoja. Eettiset kysymykset on punnittava jokaisen tutkimuksen kohdalla tapauskohtaisesti, mutta toisaalta on myös hyvä huomioida, että huolellinen tutkimustyö ja mahdollisuus tutkia historiaa ja menneitä elämiä sisältävät eettis-moraalisen eetoksen itsessään.

Lopuksi

Sagalundin museon arkistoissa olevan aineiston perusteella voimme päätellä, että kansakoulunopettaja Nils Oskar Janssonin ja tämän entisen oppilaan Selim Söderströmin välinen suhde oli molemmille merkittävä ja että erityisesti kesän 1893 aikana suhde syveni: he viettivät runsaasti aikaa yhdessä ja kaipasivat toisiaan syksyn tullen. Teksteistä voimme myös päätellä, että he jakoivat monia samoja kiinnostuksen kohteita ja löysivät toisistaan kenties sukulaissielun.

Entä miten Nils Oskar ja Selimin sekä heidän välisen suhteensa sitten kävi, mitä kertovat elämäkerronnalliset aineistot ja niistä paljastuvat fragmentaariset elämän jäljet? Nils Oskar ja Selimin dokumenteista löytyy pysäyttävää tietoa. Vuoden 1894 päiväkirjan eli *Annotations-Almanack* -vihon ensimmäisellä muistiinpanosivulla, joka on otsikoitu ”Anteckningar”, on pelkästään

yksi merkintä. Siihen Nils Oskar on kirjoittanut kauniilla käsialalla, lähes keskelle sivua: ”Selims begrafning” eli Selimin hautajaiset.⁴⁴

Tammikuun 28. päivän kohdalle Nils Oskar on kirjoittanut, kuinka Selim muutti Skålböleen, Kemiönsaareen – viimeisen kerran.⁴⁵ Helmikuussa 1.2. klo 3 aamulla Selim nukkui pois, ja 4.2. Nils Oskar kertoi nähneensä Selimin viimeisen kerran Skålbölen salissa. ”Nuku rauhassa, rakas ystäväni, maan syleilevässä rauhoittavassa helmassa”, hän kirjoitti päiväkirjaansa.⁴⁶ Hautajaisia vietettiin 18. helmikuuta, ja Selim Sanfrid Söderström haudattiin Kemiön hautausmaalle juhlallisesti, ”suuren surun saattelemana”.⁴⁷ Kansalliskirjaston digitoituista sanomalehtiarkistoista ilmenee, kuinka Selimiin ja hänen kuolemaansa liittyen julkaistiin myös useampi muistokirjoitus ja/tai kuolinilmoitus, joista yksi julkaistiin esimerkiksi *Åbo Tidningissä* ja yksi *Österbottniska Postenissa*.⁴⁸ *Åbo Tidningissä* julkaistun muistokirjoituksen mukaan Nils Oskar oli ensimmäisenä laskenut hautajaisissa henkilökohtaisen seppeleen Selimin haudalle ja lausunut runon, joka myös painettiin muistokirjoituksen yhteyteen.⁴⁹

Eräaseen Sagalundin arkistoista löytyvään vihkoonsa Nils Oskar on kirjoittanut ihmisistä ja paikoista pienoiselämäkertoja, niin myös Selimistä.

44 Nils Oskar Janssonin päiväkirja, Annotations-Almanack 1894, 7, NOJ arkisto, kotelo 41, Sagalundin museon arkistokokoelmat.

45 NOJ päiväkirja 28.1.1894, 61.

46 ”Sov i ro min älskade vän i jordens hägnande fridfulla sköte.” NOJ päiväkirja 4.2.1894, 63.

47 ”Begrofs Selim Sanfrid Söderström å Kimito kyrkogård med mycken sorg och stor högtidlighet.” NOJ päiväkirja 18.2.1894, 67.

48 *Åbo Tidning* 26.2.1894, *Österbottniska Posten* 3.3.1894. Lisäksi muistokirjoituksia ja/tai kuolinilmoituksia julkaisivat myös *Nya Pressen*, *Åbo Underrättelser* ja *Wasa Tidning*. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?query=%22Selim%20sanfrid%20Söderström%22&orderBy=DATE> [haettu 24.4.2024].

49 Muistokirjoituksista, kuolinilmoituksista ja hautakivistä elämäkerrallisina ja historiallisina lähteinä ks. esim. Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

Elämäkerrasta käy ilmi, että Selimin kuolinsyy oli keuhkokuume. Samaisella aukeamalla on myös pieni kertomus Sagalundin⁵⁰ vaiheista, pienoiselämäkerta Sagalundista.⁵¹ Näin yhdistyvät kaksi merkittävää asiaa Nils Oskarin elämässä, Sagalund ja Selim, kummatkin samalla aukeamalla, samoissa elämissä, samoissa maisemissa, samoissa raameissa. Ja nyt yli sata vuotta myöhemmin katseemme kohdistuvat noihin maisemiin, noihin elämiin.

Nils Oskar Jansson eli itse vielä useamman vuosikymmenen Selim Söderströmin kuoleman jälkeen. Hän kävi kirjeenvaihtoa ja vietti aikaa myös muiden entisten oppilaidensa kanssa, kuten Frans Österblomin (1870–1907), josta mainitaan, että hän oli Nils Oskarin lempioppilas.⁵² Yksi Nils Oskarin entisistä oppilaista oli liikemies, lehtikustantaja, kansanedustaja, mesenaatti Amos Anderson (1878–1961), ja myös hänen kanssaan Nils Oskar oli yhteydessä myöhemmin. Niin ikään Amos Andersonin elämää on viime vuosina tulkittu queer-näkökulmasta.⁵³

Ilmeisesti Nils Oskar viihtyi hyvin myös omissa oloissaan ja oli toisinaan tuima, äkkipikainen, ärtyinen ja vetäytyväkin. Yhteiselo Wemanin kanssa ei aina sujunut sopuisasti. Nils Oskarin vetäytyvästä mielenlaadusta kertoo hänen hermostumisensa Adèlen vilkkaaseen sosiaaliseen elämään. Toisinaan hän pakeni seurustelua ja juhlia villan kodistaan alueen muihin rakennuksiin, omaan rauhaan. (Ks. esim. Huldén 1941.)

50 Tässä Sagalundilla tarkoitetaan luultavasti nimenomaan museoalueen ensimmäistä rakennusta, jota nykyään kutsutaan Lilla Sagalundiksi.

51 Nils Oskar Janssonin vihko, pienoiselämäkertoja, NOJ arkisto, kotelo 41.

52 Esim. <https://www.kemionsaarensurakunta.fi/hautausmaat/kemion-hautausmaa/kemion-kulttuurihenkilöt> [haettu 27.4.2024].

53 Amos Andersons Hem -museossa Helsingissä on mm. vedetty queer-opastuksia, joista yhteen Karoliina Sjö osallistui 24.11.2023. Esim. Amokseen, Nils Oskariin ja Adèleen liittyvät suhteet ja kirjeenvaihto ovat kaikki jatkok tutkimuksen aiheita, joita tutkimushankkeessa tehdään.

Nils Oskar Jansson kärsi muun muassa anemiasta ja kuoli sen seurauksena Villa Sagalundin asunnossaan vuonna 1927, naimattomana, ehkä yksinäisenä. Toisaalta hänellä oli kasvinsa, museonsa, kokoelmansa, kirjansa, vihkonsa, kirjeensä, sanansa, muistonsa, valokuvansa eli monta tärkeää ja merkittävää asiaa yhdelle ihmiselämälle. Lopulta emme voi tietää, miten paljon ja usein Nils Oskar ajatteli Selimiä ja millainen merkitys tästä suhteesta hänen elämäänsä lopulta muodostui – mutta jo nämä muutamat fragmentit ja johtolangat, joita olemme tässä artikkelissa käsitelleet, antavat meille vihjeen ihmissuhteen merkittävydestä.

Arkistolähteet

Kirjeet

Selim Söderströmin kirjeet Nils Oskar Janssonille, 1892–1893, Arne Appelgrenin arkistokotelo, Sagalundin museon arkistokokoelmat.

Päiväkirjat

Nils Oskar Janssonin päiväkirjat, Annotations-Almanack 1893–1894, NOJ arkisto, kotelo 41, Sagalundin museon arkistokokoelmat ja Sagalundin arkistoaineistoja -kansio, NOJ-dagbok, Google Drive.

Vihot

Nils Oskar Janssonin vihko, pienoiselämäkertoja, NOJ arkisto, kotelo 41, Sagalundin museon arkistokokoelmat ja Sagalundin arkistoaineistoja -kansio, NOJ-dagbok, Google Drive.

Sanomalehdet

Kansalliskirjaston digitoidut sanomalehtiarkistot

Nya Pressen, 27.02.1894 NO 56; 01.03.1894 NO 9.

Wasa Tidning, 08.02.1894 NO 32; 10.02.1894 NO 12.

Åbo Tidning, 26.02.1894 NO 55.

Åbo Underrättelser, 05.02.1894 NO 34.

Österbottniska Posten, 03.03.1894 NO 9.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?query=%22Selim%20sanfrid%20Söderström%22&orderBy=DATE> [haettu 24.4.2024].

Kirjallisuusluettelo

Aalto, Ilana, Leskelä-Kärki, Maarit, Kaartinen, Marjo, Lahtinen, Anu, Salmela, Anu ja Tuohela, Kirsi. 2014. ”Jatkumoit ja uusia käännteitä – Sukupuolihistoria 2010-luvulla.” *Sukupuolentutkimuksen seura (SUNS)* vol 27 nro 1: 4–6.

Caine, Barbara. 2019 (2010). *Biography and History*. London: Red Globe Press.

Corber, Robert J. ja Valocchi, Stephen (toim.). 2003. *Queer Studies. An Interdisciplinary Reader*. Malden, MA: Blackwell.

Donner, Julia. 2015. *Kasvitarhasta puutarhakotiin. Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870–1930*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Eiranan, Reetta. 2019. *Lähihuhteet ja nationalismi: Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hagman, Sandra. 2016. *Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Helsinki: Gaudeamus.

Hinkkanen, Merja-Liisa. 1995. ”Onko historian henkilöillä intimitteettisuoja?” *Historiallinen Aikakauskirja* vol 93 nro 2: 191–192.

Horak, Laura. 2016. *Girls will Be Boys: Cross-Dressed Women, Lesbians and American Cinema, 1908–1934*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Huldén, J. J. 1941. *Kring Sagalund. Två banbrytares levnad*. Helsingfors: A.B. F. Tilgmanns tryckeri.

Huldén, J. J. 1962. ”Nils Oskar Jansson.” *Finländska gestalter. Del II*. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Aktiebolag.

Hägman, Kai. 1994. *Perheen vuosisata: Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SHS.

Juvonen, Tuula. 2021. ”Historiantutkimusta toisin katsoen.” *Historiallinen Aikakauskirja* vol 119 nro 1: 66–76.

Juvonen, Tuula. 2022. ”Queerhistorian lukemattomat aineistot: Uusia avauksia kulttuurihistoriaan.” Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen, 225–237. Turku: k&h, Kulttuurihistorian seura.

Kaartinen, Marjo. 2019. ”A Busy Day with Me, or at Least with My Feet & My Stockings’: Walking for Health and the Female Pedestrian’s Spaces in Eighteenth-Century British Towns.” Teoksessa *Gendering Spaces in European Towns, 1500-1914*, toimittaneet Elaine Chalus & Marjo Kaartinen, 32–45. New York: Routledge.

Kaartinen, Marjo ja Vuoksenranta, Miira. 2023. ”’There is a trace of you in the air of that room’: Practices of coping with separation from friends in late-19th-century Finland.” Teoksessa *The Routledge History of Loneliness*, toimittaneet Katie Barclay, Elaine Chalus, Deborah Simonton. London: Routledge.

Kalela, Jorma. 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Kalha, Harri. 2005. *Tapaus Magnus Enckell*. Helsinki: SKS.

Keravuori, Kirsi. 2017. *Saaristolaisia. Elämä, arki ja vanhemmuus laivuriperheen kirjeenvaihdossa*. Helsinki: SKS.

Kujala, Jarmo. 2007. ”Nils Oskarun unelma – puisto kuuluu Kemiön Sagalundin lumoon.” Teoksessa *Puu, puisto, puutarha Varsinais-Suomessa*, toimittaneet Eva Latvakangas ja Hannu Laaksonen, 151–154. Turku: k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto.

Lahtinen, Anu, Leskelä-Kärki, Maarit, Vainio-Korhonen, Kirsi ja Vehkalahti, Kaisa. 2011. ”Kirjeiden uusi tuleminen.” Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen, 9–27. Helsinki: SKS.

Latva, Otto ja Leskelä-Kärki, Maarit. 2022. *Meri ja Tove. Elämää saaristossa*. Helsinki: John Nurmisen säätio.

Leskelä-Kärki, Maarit. 2006. *Kirjoittaan maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Helsinki: SKS.

Leskelä-Kärki, Maarit. 2011. ”Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyks, 1906–1936.” Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*, toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen, 242–271. Helsinki: SKS.

Leskelä-Kärki, Maarit. 2017. *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Helsinki: Avain.

Leskelä-Kärki, Maarit. 2022. ”Mihin menneitä elämiä käytämme?” *Historiallinen Aikakauskirja* vol 120 nro 2: 222–224.

Leskelä-Kärki, Maarit ja Sjö, Karoliina. 2022. ”Yksilö, elämäkerronta ja kulttuurihistoria.” Teoksessa *Kulttuurihistorian tutkimus. Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*, toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen, 51–67. Turku: k&h, Kulttuurihistorian seura.

Lindroos, Ernst. 1988. *Kring Wrethalla. Kimito Ungdomsförening 1888–1988*. Ekenäs: Ekenäs Tryckeri Ab.

SQS
1–2/2024

17

Pervoskooppi
Artikkelit

Karoliina
Sjö
ja
Maarit
Leskelä-Kärki

- Lyons, Martyn. 2010. *A History of Reading and Writing. In the Western World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lyons, Martyn. 2016. "Love Letters and Writing Practices: On Écritures Intimes in the Nineteenth Century." *Journal of Family History* 24, no. 2: 234–236.
- Löfström, Jan. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa: "se nyt vaan on semmonen"*. Helsinki: SKS.
- Männistö-Funk, Tiina. 2019. "Isoisän meikkipussi." *SQS* nro 1–2: 58–68. <https://doi.org/10.23980/sqs.89129>.
- Näse, Li (toim.). 2000. *Min kostsamma leksak. Sagalund. Kallisarvoinen leikkikaluni*. Kimito: Sagalunds museum.
- Paqvalén, Rita. 2021. *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd*. Helsinki: Schildts & Söderströms.
- Peake, Rose-Marie ja Hilpinen, Saara. 2022. "Kohti sateenkaarisensitiivistä käännettä Suomen historian tutkimuksessa." *Historiallinen Aikakauskirja* vol 120 nro 1: 98–102. <https://doi.org/10.54331/haik.131342>.
- Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rentzhog, Sten. 2007. *Friluftsmuseerna. En skandinaviska idé erövrar världen*. Stockholm: Carlssons.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1993. *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Sjö, Karoliina. 2023. *Kirjoitettu minä. Kirsti Teräsvuoren päiväkirjakertomus 1916–1923*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9158-7>.
- Sjö, Karoliina ja Leskelä-Kärki, Maarit. 2020. "Päiväkirja, minuu ja historia." Teoksessa *Päiväkirjojen jäljillä. Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen*, toimittaneet Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö ja Liisa Lalu, 11–38. Tampere: Vastapaino.
- Sjö, Karoliina ja Leskelä-Kärki, Maarit. 2024 [tulossa]. "Om Sagalund, det levda livet och arkivmaterialets omvandlande kraft. Hur personhistoriska källor kan påverka det kulturella minnet." *Historiska och litteraturhistoriska studier*.
- Sjöberg-Pietarinen, Solveig. 2014. "Jansson-Vretedal, Nils Oskar." I *Biografiskt lexikon för Finland*. URN:NBN:fi:sls-5533-1416928958139.
- Smyth, Adam. 2008. "Almanacs, Annotators, and Life-Writing in Early Modern England." *English Literary Renaissance* vol 38 no 2: 200–244.
- Stanley, Liz. 1992. *The Auto/Biographical: The Theory and Practice of Feminist Auto/Biography*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Stanley, Liz. 2004. "The Epistolarium: On Theorizing Letters and Correspondences." *Auto/Biography* no. 12: 201–235.
- Sulkunen, Irma. 1995. *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma. 1999. *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Helsinki: Hanki ja jää/Gaudeamus.
- Taavetti, Riikka. 2018. *Queer Politics of Memory: Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsinki: Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.
- Tuomaala, Saara. 2005. Yhteiskunnallisesta äitiydestä naisten elämänhistorioihin: Suomen naishistorian suuntaviivoja 1970-luvulta 2000-luvulle. Teoksessa *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*, toimittaneet Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala. Helsinki: SKS.
- Ulvros, Eva-Helen. 2001. *Sophie Elkan. Hennes liv och vänskapen med Selma Lagerlöf*. Lund: Historiska media.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. 2017. "Vastuullinen historia." Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toimittaneet Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola, 29–47. Helsinki: Gaudeamus.
- Vuoksenranta, Miira. 2021. "Ystävyys kuin virvatuli – löystyvät ystävyiden siteet entisten Tammissaaren seminaarilaisten kirjeissä 1870-luvulla." *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* nro 1: 22–43. <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.97574>.
- Välimäki, Susanna ja Koivisto-Kaasik, Nuppu. 2023. *Sävelten tyttäret. Säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle*. Helsinki: SKS.
- White, Jessica. 2020. "From the miniature to the momentous: writing lives through ecobiography." *a/b: Auto/Biography Studies*. Volume 35 – Issue 1: Life writing in the anthropocene.
- Wirilander, Kaarlo. 1974. *Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721–1870*. Helsinki: SHS.
- Wolff, Charlotta. 2023. "Gustav Philip Creutz skildringar av 1760-talets Spanien." I *Med pennen i hand. Trehundra år av diplomaters berättelser*, red. Per-Arne Bodin & Elena Balzamo. Visby: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Verkkosivut

<https://www.kemionsaarensuurakunta.fi/hautausmaat/kemion-hautausmaa/kemion-kulttuurihenkilot> [haettu 27.4.2024].

<https://www.skolhistoria.fi/vreta-skola-kimito/> [haettu 24.4.2024].